

NOTA TERRORISTISCHE AANSLAGEN IN BELGIË

AD Statistiek – Statistics Belgium

AD Economische Analyses en Internationale economie

Afdeling Economische analyses

Dienst Competitiviteit en Dienst Conjunctuur en conjuncturele ontwikkelingen

Februari 2017

Inhoud

Inleiding.....	3
1. Belangrijkste economische indicatoren	4
1.1. Vertrouwenscurve van de consumenten.....	4
1.2. Tijdelijke werkloosheid (overmacht)	6
1.3. Toerisme.....	8
2. Standpunt van de beroepsverenigingen.....	9

Lijst van grafieken

Grafiek 1. Vertrouwensindex van de consumenten in België.....	5
Grafiek 2. Vertrouwensindex van de consumenten in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en zijn 4 componenten	6
Grafiek 3. Verloop van de tijdelijke werkloosheid voor overmacht en overmacht door terrorisme in de sector van de groothandel/recuperatie/ tussenpersonen in de handel/ detailhandel en de sector van de maaltijden-, dranken- en logiesverstreckende bedrijven	7
Grafiek 4. Overnachtingen in hotels in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	8

"De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België."

Inleiding

De minister van Economie en Consumentenzaken Kris Peeters heeft gevraagd aan de FOD Economie om de economische impact van de terroristische dreiging en de terroristische aanslagen op de Belgische economie te beoordelen. De eerste studie, opgesteld naar aanleiding van de terroristische aanslagen van Parijs van 13 november 2015, betrof enkel het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De tweede studie die verspreid werd in juni 2016 heeft de evaluatie van de effecten van de gepleegde terroristische aanslagen in België op 22 maart 2016 uitgebreid naar de twee andere gewesten van het land.

Twee methodes van extrapolatie "autoregressie" en "exponentieel effenen" hebben ervoor gezorgd dat de effecten van deze gebeurtenissen in getallen werden uitgedrukt door het verschil te onderzoeken tussen de geschatte omzet en de geobserveerde omzet in 32 activiteitssectoren.

De twee bovenvermelde studies hebben een directe negatieve impact aangetoond op de Belgische economie, namelijk op de consumptie van de huishoudens, op het toerisme en op ontspanningsactiviteiten en vrije tijd. Een aantal activiteiten zoals de horeca of de detailhandel hebben een significante impact ondergaan, terwijl voor andere sectoren de negatieve effecten op de omzet tijdelijk en beperkt waren. Ook de drie gewesten hebben negatieve gevolgen ondergaan van deze aanslagen, het Brussels Hoofdstedelijk Gewest lijkt het meest getroffen, zowel op basis van de resultaten van de gegevens van het eerste kwartaal van 2016 als op maandbasis (maart en april 2016).

Behalve de directe effecten in de meest getroffen sectoren, manifesteren er zich ook indirecte effecten, zowel op korte als op langere termijn. Globaal genomen zijn het toerisme, de horeca en creatieve activiteiten, kunst en amusement de sectoren die op middellange termijn het meest risico lopen om blootgesteld te worden aan deze effecten gezien hun afhankelijkheid van de toestroom aan toeristen. De overheid neemt belangrijke maatregelen om de veiligheid op straat te garanderen; deze toegenomen uitgaven voor de beveiliging van het openbaar domein zullen een invloed hebben op de overheidsfinanciën.

De huidige oefening gaat niet over tot een simulatie van de omzet via een econometrische benadering. De studie updatet slechts een deel van de resultaten van de voorgaande studie en de standpunten van verschillende beroepsverenigingen over de directe en indirecte effecten van de terroristische dreigingen en aanslagen. Het eerste deel overloopt de veranderingen van de drie officieel beschikbare economische indicatoren volgens een gewestelijke uitsplitsing. De vertrouwensenquête van de NBB bij consumenten wordt vervolledigd door de gegevens van de RSZ over de tijdelijke werkloosheid en door kwantitatieve indicatoren van de AD Statistiek - Statistics Belgium over de geregistreeerde overnachtingen in hotels.

Het tweede deel bevat informatie over de impact van de terroristische dreigingen en aanslagen in België die verzameld werden bij andere bronnen van op het terrein zoals beroepsverenigingen en de pers.

Het is belangrijk eraan te herinneren dat de kwantificering van de effecten van deze gebeurtenissen op de economische activiteit geen gemakkelijke oefening is en dat de officiële instanties die bevoegd zijn voor de prognoses zich gebaseerd hebben op beperkte invloeden over het algemeen.

In het jaarverslag van 2016 vermeldt de **Nationale Bank van België** een groei van 1,2 % voor het vorige jaar, hetzij 0,3 procentpunt minder dan in 2015. Ter herinnering, in de economische vooruitzichten van het voorjaar 2016 vermeldde de **Nationale Bank van België**¹ een groei van 0,1 procentpunt lager in vergelijking met de vooruitzichten van het eerste kwartaal van 2016 (als gevolg van de aanslagen van 22 maart). Hoewel de terroristische aanslagen de economische activiteit negatief hadden beïnvloed, vooral in de toeristische sector, verzekerde de NBB dat de totale impact op de groei beperkt en van korte duur zou blijven. Volgens diezelfde prognoses zou de groei van het bbp moeten verminderd zijn met 0,1 procentpunt tot 1,3 % in vergelijking met 2015 alvorens zich te herstellen tot 1,5 % in 2017 en 1,6 % in 2018.

De **Europese Commissie** heeft ook verduidelijkt in haar prognoses voor het voorjaar 2016 dat de gevolgen van de aanslagen op de Belgische economie slechts tijdelijk zullen zijn. De groei van het Belgische bbp voor 2016 werd geschat op 1,2 % in mei 2016, hetzij een lichte herziening in vergelijking met de vooruitzichten van de winter in februari 2016 (-0,1 procentpunt).

Volgens het rapport "Regionale economische vooruitzichten 2016-2021" van juli 2016 van het **Federaal Planbureau en van de studiediensten van de drie Belgische gewesten** (BISA, IWEPS et SVR3), was de negatieve impact van de terroristische aanslagen van 22 maart 2016 van korte duur en vrij beperkt op de Belgische economische activiteit. De studie voorzag enerzijds een beperking van de uitbreiding van de export in 2016 tot 4,1 %, voornamelijk door de minder sterke groei van de potentiële exportmarkten en in beperkte mate door de aanslagen in Brussel. Anderzijds benadrukt de studie de vertraging van de groei van de consumptie van particulieren in het eerste semester van 2016 (deels als gevolg van de aanslagen). Door zo de economie te beïnvloeden via de export en de consumptie van particulieren, zou de groei van het bbp verminderd zijn met 0,1 procentpunt in 2016 en zou geen invloed ondervinden in 2017.

1. Belangrijkste economische indicatoren

1.1. Vertrouwenscurve van de consumenten

De vertrouwensindicatoren tonen dat de bevolking een afweging maakt enerzijds tussen de staat van beleg tijdens de tijdelijke blokkering van Brussel, en anderzijds tussen de terugkeer naar het normale leven. De uitvoering van de terroristische dreiging op 22 maart 2016 lijkt een belangrijke impact te hebben gehad op het vertrouwen van de consumenten.

Zo was het vertrouwen in de drie gewesten slechter geworden in april 2016 (de gegevens van maart werden verzameld voor de aanslagen, de impact kan slechts gemeten worden vanaf april²). Deze daling van vertrouwen was echter meer uitgesproken in het Waalse Gewest dan in het Vlaamse Gewest en was meer kenbaar gemaakt in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (de indicator was met 6 punten gedaald tussen maart 2016 en april 2016, voornamelijk door het effect van de daling van de vraag verbonden met de werkloosheid en de vooruitzichten van de economische situatie voor de 12 volgende maanden). Het bereikte niveau blijft echter

¹ Nationale Bank van België (2016), economische vooruitzichten voor België - voorjaar 2016, juni.

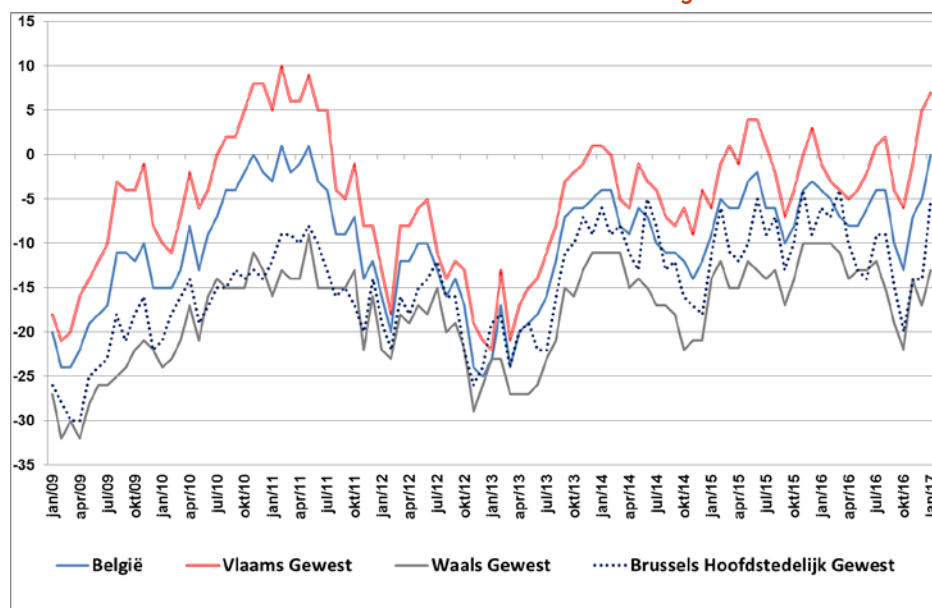
² Deze enquête werd in het begin van de maand gemaakt en werd gepubliceerd rond de 20-25e van dezelfde maand.

"De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België."

hoger dan het gemiddelde dat waargenomen werd sinds januari 2009 in deze twee gewesten. In het Vlaamse Gewest is er minder volatiliteit van de indicator, maar bevindt de indicator zich in april 2016 onder het gemiddelde niveau gemeten sinds januari 2009.

De indicator voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest werd het meest beïnvloed tijdens de periode rond de aanslagen en bereikte -10 punten in april (-4 punten in maart) en heeft de dalende trend verder gezet in mei (-13 punten) en in juni 2016 (-14 punten). Deze niveaus zijn echter gunstiger dan in 2014 en zijn in april, mei en juni 2016 boven het gemiddelde gegaan dat gemeten wordt sinds januari 2009 (tot januari 2017).

Grafiek 1. Vertrouwensindex van de consumenten in België

Bron: BNB, NBB.STAT.

Er kan echter opgemerkt worden dat het gevoel van vertrouwen meer beïnvloed lijkt door blijvende conjuncturele factoren (zoals een economische crisis) dan door tijdelijke factoren. Het zijn inderdaad voornamelijk kwesties in verband met het macro-economische klimaat (de macro-economische toestand en de werkloosheid) die op een meer uitgesproken manier het consumentenvertrouwen doen stijgen of dalen.

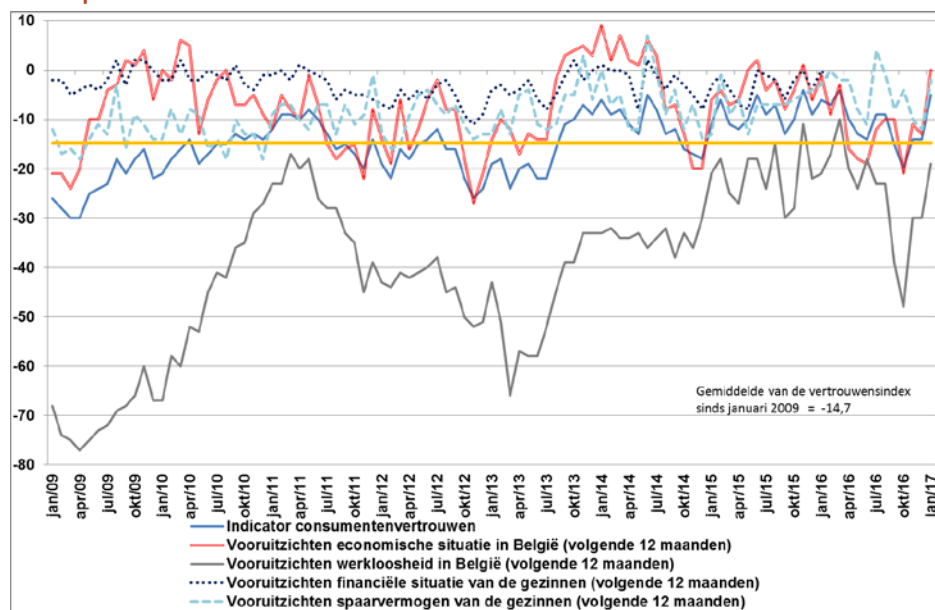
Door de ernst van de gebeurtenissen van maart 2016 is de achteruitgang echter groter dan tijdens de periode die volgde op de lockdown van november 2015 in Brussel.

De vertrouwensindicator is echter vooral gedaald in de 3 gewesten van het land in oktober 2016 naar aanleiding van een herstructureringsgolf van ondernemingen (Caterpillar en ING op kop) om het laagste niveau van vertrouwen te bereiken sinds november 2014. Het vertrouwen is vervolgens opnieuw gestegen.

Er moet ook benadrukt worden dat de enquête gaat over een reeks kwesties die geen verband houden met de veiligheid. Volgens de methodologische uitleg van de NBB: "Vier hoofd-thema's worden aan de orde gesteld: de algemene economische situatie in België, de persoonlijke financiële toestand en het spaargedrag, de voornemens inzake de aankoop van duurzame consumptiegoederen, en tot slot de voornemens inzake de aankoop, bouw of verbetering van de woning." Overigens "wordt de index opgesteld aan de hand van de antwoor-

den op een reeks van vier vragen. *De eerste twee vragen zijn van macro-economische aard en hebben respectievelijk betrekking op de economische situatie en op de werkloosheid in België³ gedurende de volgende twaalf maanden. De overige twee vragen zijn meer gericht op de ondervraagde persoon zelf, en hebben betrekking op de financiële situatie en de besparingen van het gezin gedurende de volgende twaalf maanden.*"

Grafiek 2. Vertrouwensindex van de consumenten in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en zijn 4 componenten

Bron: BNB, NBB.STAT.

1.2. Tijdelijke werkloosheid (overmacht)

Er bestaan verschillende oorzaken voor tijdelijke werkloosheid⁴ en de terroristische dreiging wordt gezien als geval van overmacht⁵. Aangezien de gegevens per referentiemaand na verificatie (definitieve gegevens) nog niet volledig zijn, moeten voor de gegevens van dit eerste semester van 2016, de gegevens gebruikt worden per introductiemaand na verificatie (voor-

³ Opmerking: de personen worden ondervraagd in de drie gewesten, maar de vragen gaan over België.

⁴ De "tijdelijke werkloosheid" betreft de werknemers die verbonden blijven aan een arbeidscontract, maar waarvan de arbeidsprestaties tijdelijk verminderd of opgeschort zijn. Terwijl de werknemer geen loon ontvangt tijdens deze opschortingen, kan hij aanspraak maken op werkloosheidsvergoedingen als tijdelijk werkloze. Een werknemer kan ook in tijdelijke werkloosheid geplaatst worden voor: economische redenen, slechte weersomstandigheden (enkel voor arbeiders), technisch ongeluk (enkel voor arbeiders), overmacht, sluiting van de onderneming voor jaarlijkse vakantie, staking.

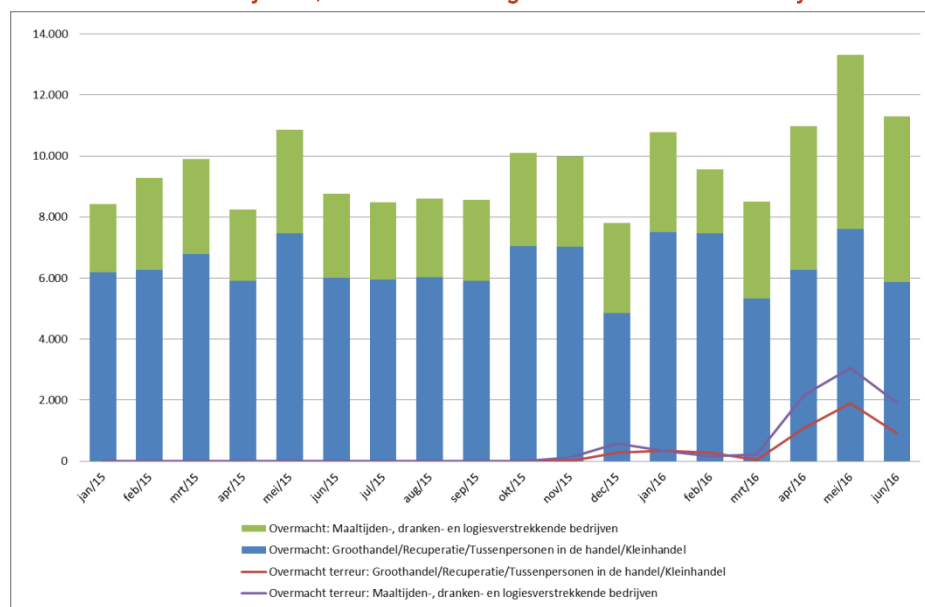
⁵ Volgens de RVA is overmacht een plotse en onvoorziene gebeurtenis, buiten de wil om van de werkgever en de werknemers, waarbij de uitvoering van het arbeidscontract tijdelijk totaal onmogelijk wordt. Zie: <http://www.rva.be/nl/documentatie/infoblade/e24>

"De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België."

lopige gegevens)⁶. Dit impliceert een grote breuk in de reeksen, waardoor er een aantal dubbeltellingen kunnen zijn tijdens de periode T3 2015 - T2 2016.

Op basis van de gegevens van de RVA, kon de analyse van het aantal dagen die in aanmerking komen voor een schadevergoeding voor de handelssector en de sector van maaltijden-, dranken- en logiesverstreckende bedrijven uitgevoerd worden voor het jaar 2014, 2015 en van januari 2016 tot juni 2016. Bovendien heeft de RVA in vergelijking met de gegevens van het rapport van juni 2016, de dagen die in aanmerking komen voor een schadevergoeding door terroristische dreiging kunnen afscheiden van het totaal van de tijdelijke werkloosheidsdagen voor overmacht tijdens de periode T4 2015 – T2 2016.

Grafiek 3. Verloop van de tijdelijke werkloosheid voor overmacht en overmacht door terrorisme in de sector van de groothandel/recuperatie/ tussenpersonen in de handel/ detailhandel en de sector van de maaltijden-, dranken- en logiesverstreckende bedrijven

Bron: RVA.

Zoals grafiek 3 aangeeft, toont het recente verloop t.o.v. het vorige jaar van het aantal dagen tijdelijke werkloosheid een stijging tussen maart 2016 en mei 2016 in de sector van de groothandel, recuperatie, tussenpersonen in de handel, detailhandel. Voor de sector maaltijden-, dranken- en logiesverstreckende bedrijven is het aantal dagen tijdelijke werkloosheid ook gestegen tijdens dezelfde periode. De gegevens in grafiek 3 geven in december 2015 een eerste piek in het aantal dagen van tijdelijke werkloosheid te wijten aan de aanslagen in Parijs; in april en mei 2016 volgt een tweede piek toe te schrijven aan de aanslagen in Brussel.

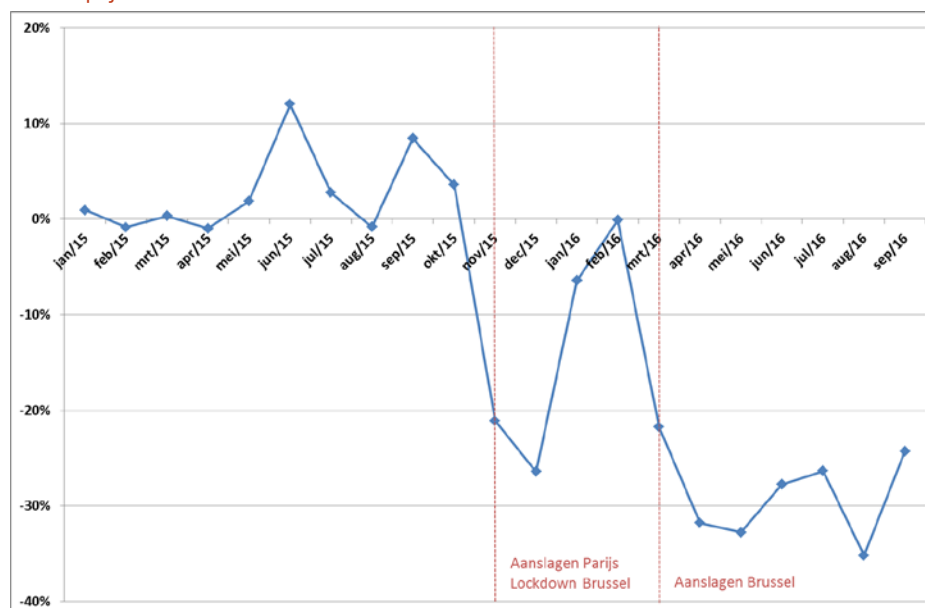
⁶ Negen maanden zijn noodzakelijk om definitieve gegevens te bekomen; de gegevens van januari 2016 bijvoorbeeld zijn slechts definitief in september 2016. De betaling waarop een persoon recht heeft voor een referentiemaand kan verschillend zijn van de introductiemaand van de betaling.

1.3. Toerisme

De gegevens die de AD Statistiek verzamelt over de hotelovernachtingen gebruiken we bij het ramen van de impact van de terroristische aanslagen op de hotelsector. Onderstaande cijfers geven het jaar-op-jaarverschil in het aantal hotelovernachtingen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest weer voor de januari 2015 tot september 2016. Het gaat hierbij om voorlopige cijfers voor 2016. Er dient te worden aangestipt dat deze gegevens uiteraard seizoens- en kalendergebonden zijn (schoolvakanties en feestdagen)⁷.

Grafiek 4. Overnachtingen in hotels in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Jaar-op-jaarverschil in %.

Bron: AD Statistiek – Statistics Belgium (voorlopige cijfers).

Sinds de aanslagen in Parijs, op 13 november 2015, en daaropvolgend ook de terreurdreiging en -aanslagen in Brussel, kreeg het Belgische toerisme zware klappen. In november en december 2015 kwam het aantal hotelovernachtingen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest meer dan 20 % lager uit dan een jaar eerder (resp. 21,1 % en 26,4 %). In januari en februari leek de situatie zich evenwel te herstellen. In maart, de maand waarin de aanslagen plaatsvonden in Brussel, vielen de hotelovernachtingen echter opnieuw fors terug ten opzichte van een jaar voordien (-21,7 %). Deze neerwaartse tendens breidde zich verder uit in de daaropvolgende maanden. Het aantal overnachtingen lag in augustus 2016 zelfs meer dan 35 % lager dan in 2015. Wanneer het aantal Brusselse hotelovernachtingen tijdens de eerste negen maanden van 2016 vergeleken wordt met de overeenkomstige periode een jaar eerder, blijkt dat deze 16,2 % lager lagen: de slechte resultaten sinds maart 2016 worden gedeeltelijk gecompenseerd doordat het aantal overnachtingen in het begin van het jaar op peil bleef.

Hoewel er in de gegevens van 2016 minder hotels werden opgenomen dan in 2014 en 2015 (bestudeerde capaciteit ligt zo'n 5 à 10 % lager) wordt de daling van het aantal overnachtingen niet enkel hierdoor verklaard. De terreurniveau in ons land laat duidelijke sporen na op

⁷ In januari 2015 veranderde bovendien het ondervraagde universum (KB 12 januari 2015) en dit bevat nu vergunde, aangemelde, erkende of geautoriseerde logies.

"De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België."

de Brusselse hotelsector. De neerwaartse knik die in het Brusselse Gewest werd vastgesteld in maart en april van 2016, deed zich niet voor in het Vlaamse en Waalse Gewest.

2. Standpunt van de beroepsverenigingen

Deze sectie bespreekt de verzamelde informatie bij de bronnen "op het terrein". Dankzij hun leden bevinden de beroepsverenigingen zich op de eerste rij om kwalitatieve en kwantitatieve informatie te verzamelen over de impact van de terroristische dreiging in november 2015 en de terroristische aanslagen van 22 maart in ons land. Ze vervulden dus op nuttige wijze ons onderzoek naar de belangrijkste economische indicatoren uit officiële bron.

Voor de aanslagen in Brussel hadden bepaalde beroepsverenigingen zich al uitgesproken over de mogelijke impact van de terreurdreiging en hadden geprobeerd om hun leden zo goed mogelijk bij te staan in deze omstandigheden.

- **Unizo** had een oproep gelanceerd om de handel en de Brusselse horeca te ondersteunen door bezoeken aan onze hoofdstad te delen op social media.
- **Comeos**⁸, de vereniging van de handel en de diensten, had op haar internetsite een speciaal luik geplaatst om de leden voldoende te informeren over de terreurdreiging. Deze vereniging vraagt overigens aan de regering om een structurele aanpak uit te werken met het oog op te nemen maatregelen en actie te ondernemen op het terrein wanneer een gegeven niveau van terrorismedreiging in werking treedt.

De impact van de terroristische dreiging (niveau 4 eind november 2015) liet zich vooral voelen in de horeca, de transportsector en de detailhandel.

- Volgens **horeca Brussel** weegt de terreurdreiging zwaar op de ondernemingen. Marc Van Muylders van horeca Brussel heeft in maart 2016 de situatie als catastrofaal gekwalificeerd⁹. De restaurants konden meer rekenen op lokale klanten, die niet ver weg gebleven zijn van onze hoofdstad. De bezettingsgraad daarentegen van hotels tijdens de eindejaarsperiode van 2015 bleef ongeveer 20 % onder het normale peil van die periode (85-90 %). De impact op lange termijn blijft echter vaag.
- De transportsector werd ook getroffen. De statistieken van **Brussels Airport** voor november 2015 tonen een vermindering aan van het aantal passagiers dat vertrekt of aankomt. Het waren meestal Europese reizigers die afgezien hebben van hun reisplannen naar België en Brussel.
- **Comeos**¹⁰ heeft ook de impact van de terreurdreiging op niveau 4 berekend op de handel. Om dit te doen heeft de vereniging zich gebaseerd op elektronische betalingen met bankkaart en kredietkaart in de detailhandel in België tussen 21 en 29 november 2015 en heeft deze betalingen vergeleken met de gewoonlijke maandelijkse uitgaven en de voorzieningen voor deze periode (door cashbetalingen en elektronische betalingen te onderscheiden en door rekening te houden met de sluitingsdagen). De organisatie heeft zo een verlies becijferd van ongeveer 100 miljoen euro. Je moet echter de teruggebrachte aan-

⁸ <http://www.comeos.be/menu.asp?id=13047&lng=nl>.

⁹ http://www.standaard.be/cnt/dmf20160325_02203220.

¹⁰ Le Soir, Comeos wil een te volgen stappenplan in geval van dreiging, 17 februari 2016.

kopen er van aftrekken, die ongeveer 30 miljoen euro bedragen, wat het totale verlies brengt op 70 miljoen euro. In totaal in het eerste trimester van 2016 is de omzet in de handel gedaald met 2,8 % in vergelijking met dezelfde periode in 2015. Het is vooral de non-food sector die een moeilijk begin van het jaar heeft gekend¹¹.

België is niet in het stadium gebleven van terreurdreiging. Op 22 maart 2016 viel ons land ten prooi aan twee terroristische aanslagen. Meteen daarna zijn er bepaalde veiligheidsmaatregelen genomen:

- Het niveau van terreurdreiging is op 3 gebleven, namelijk "ernstig, mogelijk en waarschijnlijk".
- Bepaalde (metro)stations werden tijdelijk gesloten of waren beperkt toegankelijk.
- De aanwezigheid van politiediensten en militairen op openbare plaatsen werd versterkt en blijft gelden.

Na de inslagen in Brussel op 22 maart 2016, hebben bepaalde verenigingen geprobeerd om de impact op de Belgische economie te kwantificeren.

- Uit een rondetafelgesprek van **Unizo** en **Horeca Vlaanderen** blijkt dat de kleine ondernemers (vooral handelaars en uitbaters in de horecasector) zo'n 35 % verlies van de omzet hebben geleden en tot een derde de volgende dagen. De Brusselse ondernemingen zijn niet de enige die geleden hebben onder de aanslagen, andere gewesten kregen ook te maken met negatieve gevolgen.
- Ondanks de aanslagen die van 2016 een bewogen jaar maakten, slaagde **Brussels Airlines**¹² erin het jaar af te sluiten met winstcijfers. Hoewel de luchthaven dagenlang gesloten was en ook het aantal passagiers na 22 maart terugviel, wist Brussels Airlines toch een passagiersgroei te boeken van 3,2 %. Het point-to-pointverkeer naar Brussel viel terug, maar werd gedeeltelijk gecompenseerd door een toename van het transferverkeer. Een deel van de winst zal herverdeeld worden over het personeel als erkenning voor hun inspanningen na de aanslagen.
- De kledingzaken in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest hebben sterk geleden onder de aanslagen van 22 maart volgens **Comeos**: in maart was hun omzet 12,8 % lager in vergelijking met dezelfde periode een jaar vroeger. De aanslagen zijn echter niet de enige elementen die deze daling verklaren, de oprichting van een autovrij gebied en de mobiliteitsproblemen zijn ook problematisch voor de Brusselse handelaars.
- Eind april en begin mei 2016 hield het **VBO**¹³ een conjuncturele analyse bij de sectorfederaties. 47 % van de federaties heeft aangegeven dat de economische activiteit stabiel is gebleven de 6 voorgaande maanden, 41 % heeft zelfs een stijging opgetekend. Niettemin werden sommige sectoren sterk getroffen door de aanslagen zoals de horeca, de luchtvaart, het toerisme en de handel. Als gevolg hiervan is er volgens het VBO een daling van de groei tot 0,2 % in het eerste kwartaal van 2016.

¹¹ <http://www.comeos.be/menu.asp?id=13587&lng=nl&niveau1=0>.

¹² <https://press.brusselsairlines.com/brussels-airlines-eindigt-uitdagend-jaar-2016-met-winstcijfers#>

¹³ <http://www.vbo-feb.be/publicaties/focus-conjunctuur-groei-en-jobcreatie-houden-stand/>.

"De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België."

- Een enquête geleid door **Voka**¹⁴ (het Vlaamse ondernemingsnetwerk) toont aan dat één ondernemer op vier negatieve gevolgen heeft ondervonden van de aanslagen. Men vreest overigens dat het beeld van ons land bezoedeld is, wat geen herstel zou doen ontstaan bij buitenlandse investeringen.
- Volgens een analyse van **IHS global insight** zou de impact van de aanslagen in Brussel op de economie tijdelijk zijn. Enkel bepaalde sectoren zouden een negatieve invloed ondervinden: de handel en de hotels in Brussel en in de rand, net als het toerisme waaronder in Brussel, Brugge en Gent. Het openbaar vervoer en het luchtverkeer hebben ook niet normaal gefunctioneerd.
- **Air Journal (08.01.2017)**¹⁵: Brussels Airport (luchthaven van Zaventem) heeft 21,8 miljoen passagiers ontvangen in 2016, hetzij een daling van 7 % in vergelijking met 2015. De verwachte daling door de aanslagen die de luchthaven geteisterd hebben op 22 maart heeft geleid tot 12 dagen sluiting, gevolg door een geleidelijk herstel. Het jaar 2016 echter figureert in de top 3 van de beste resultaten in termen van het aantal passagiers in de geschiedenis van Brussels Airport. In de loop van de maand december heeft de luchthaven zelfs het hoogste aantal passagiers bereikt dat ooit geregistreerd was in die maand.
- **Het laatste Nieuws** (13.03.2017): Uit een analyse van zelfstandigenorganisatie NSZ bij handelaars en horeca-uitbaters blijkt dat niet alleen de horeca, maar ook de Brusselse handel zware klappen heeft gekregen na de aanslagen in Zaventem en Maalbeek. Tussen april 2016 en februari 2017 gingen in Brussel 13 % meer zaken failliet en het aantal stopzettingen nam toe (van 540 naar 547) ten opzichte van dezelfde periode het jaar daarvoor. Steeds minder mensen voelen zich bovendien geneigd om een zaak uit de grond te stampen in onze hoofdstad. Er waren 11 % minder starters. Tot slot: niet alleen de aanslagen hebben het imago van Brussel een deuk gegeven, ook de dagelijkse files, de frequente problemen met de tunnels en de voetgangerszone in het centrum spelen een rol.

De studie van het VBO (het Verbond van Belgische Ondernemingen) van december 2016 die de periode dekt van 15.11.2015 tot 15.11.2016 evalueert de macro-economische schade die opgelopen werd in België tijdens de aanslagen in Parijs. Deze schade bevat echter niet de kosten die gedragen werden door de autoriteiten voor de medische verzorging van de gewonden, de materiële en morele schadevergoedingen, het herstel van de infrastructuur en de bijkomende uitgaven inzake veiligheid. De economische impact binnen de verschillende sectoren en voor België in het geheel wordt beoordeeld via de toegevoegde waarde.

Voor de meest getroffen sectoren (horeca, evenementensector en de luchtvaart) vertaalt de impact van de aanslagen zich in een daling van de toegevoegde waarde van 0,42 % van het bbp tijdens de bovengenoemde periode.

Voor de sectoren die de meest getroffen sectoren bevoorraden ¹⁶, vertegenwoordigt deze daling van de toegevoegde waarde -0,19 % van het bbp.

¹⁴ http://vokavev.files.voka.addemar.com/files/a_vokavev/data/File/Terreurbevraging_Voka.pdf.

¹⁵ <http://www.air-journal.fr/2017-01-08-brussels-airport-218-millions-de-passagers-en-2016-5175294.html>.

¹⁶ Het gaat over de voedings- en drankensector en de landbouw, deze laatste heeft minder bestellingen geregistreerd van de horeca.

In de veiligheidssector, de e-commerce en de bouwsector daarentegen werd een stijging van de toegevoegde waarde geregistreerd van +0,04 % van het bbp.

Zo bedraagt volgens de studie van het VBO de totale impact van de terroristische aanslagen op de groei van de Belgische economie tussen 15.11.2015 en 15.11.2016 -0,57 % van het bbp. (zie tabel hieronder).

Totale impact van de terroristische aanslagen op de economische groei in België in de periode nov 2015 – nov 2016	
In % van het bbp	
Directe negatieve impact op de toegevoegde waarde in de horeca, handel, evenementensector en luchtvaart	-0,42 %
Indirecte negatieve impact op de toegevoegde waarde in de toeleverende sectoren van de vier meest getroffen sectoren	-0,19 %
Directe en indirecte positieve impact op de toegevoegde waarde in de beveiligingssector, de e-commercesector en de bouwsector	+0,04 %
Totale impact van de terroristische aanslagen op de groei van de Belgische economie tussen 15.11.15 en 15.11.16	-0,57 %

Bron: VBO.

Op gewestelijk niveau volgens het VBO:

- Brussel kent een daling van de toegevoegde waarde (in miljoen) respectievelijk van 291,1 euro voor de horeca (-0,42 % van het gewestelijke jaarlijkse bbp), van 117,8 euro voor de detailhandel (-0,17 % van het gewestelijke jaarlijkse bbp), van 147,2 euro voor "evenementen- vrije tijd" (-0,21 % van het gewestelijke jaarlijkse bbp) en van 1,2 euro voor het luchtverkeer (0,00 % van het gewestelijke jaarlijkse bbp).
- Vlaanderen heeft een vermindering van de toegevoegde waarde (in miljoen) respectievelijk van 427,1 euro voor de horeca (-0,19 % van het gewestelijke jaarlijkse bbp), van 263,3 euro voor de detailhandel (-0,12 % van het gewestelijke jaarlijkse bbp), van 122,4 euro voor "evenementen-vrije tijd" (-0,06 % van het gewestelijke jaarlijkse bbp) en van 22,1 euro voor het luchtvervoer (-0,01 % van het gewestelijke jaarlijkse bbp).
- Wallonië lijkt het gewest te zijn waar de impact het kleinst was met een inkrimping van de toegevoegde waarde (in miljoen) respectievelijk van 76,9 euro voor de horeca (-0,09 % van het gewestelijke jaarlijkse bbp), van 72,0 euro voor de detailhandel (-0,09 % van het gewestelijke jaarlijkse bbp), van 30,4 euro voor "evenementen- vrije tijd" (-0,03 % van het gewestelijke jaarlijkse bbp) en van 2,0 euro voor het luchtvervoer (0,00 % van het gewestelijke jaarlijkse bbp).

	Brussel		Vlaanderen		Wallonië		België	
	Miljoen euro	% bbp	Miljoen euro	% PIB	Miljoen euro	% bbp	Miljoen euro	% bbp
Horeca	-291,1	-0,42	-427,1	-0,19	-76,9	-0,09	-795,2	-0,21
Detailhandel	-117,8	-0,17	-263,3	-0,12	-72,0	-0,09	-453,0	-0,12
Evenementen – vrije tijd	-147,2	-0,21	-122,4	-0,06	-30,4	-0,03	-300,0	-0,08
Luchtvervoer	-1,2	0,00	-22,1	-0,01	-2,0	0,00	-25,3	-0,01
Totaal	-557,3	-0,81	-834,9	-0,38	-181,3	-0,21	-1.573,5	-0,42

Bron: VBO.